

בהר-בחוקותי: לא מאסתים ולא געלתיים

העונשים או האסונות הצפויים לעם ישראל בפרשת התוכחה, נחלקים לשני סוגים: פגיעות חומריות, וההשלכות הנפשיות שלהן. אפשר לראות את מוקד התוכחה בפגיעות החמריות, ואת ההשלכות הנפשיות כתוצאה לוואי, אולם אפשר למקד את המבט באופן אחר: הפגיעות בנפש הן התוצאה הישירה של עזיבת ה', ואילו הפגיעות החמריות אינן אלא הגורם המעשי המזמן אותן.

המניע לקריאת התוכחה תוך התמקדות בשברים הנפשיים והרוחניים, מצוי כבר באופן שבו מתואר החטא הגורם לכל עונשי התוכחה: "אם בחוקותי תמאסו ואת משפטי תגעל נפשכם, לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי". לא מוזכרות עבירות מוגדרות, כמו לדוגמה בפרשת העריות, אלא מוזכר מצב נפשי: מאיסה וגועל בחוקים ובמשפטים, שבעקבותיהם באה ההמנעות מקיום המצוות והפרת הברית. החטאים – שאינם מפורטים כלל – הם תוצאה של הקריסה הרוחנית וההתרחקות מן הברית עם ה'.

לפיכך, יש לקרוא גם את העונשים כתוצאה של המצב הנפשי הזה, אין הם אלא המשך ישיר והחרפה טבעית של מצב הגועל והמאיסה. הפסוק הראשון של התוכחה מתחיל בתיאור של תהליך נפשי: "והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת, מכלות עינים ומדיבות נפש", כלומר, השחפת והקדחת אינן עיקר, אלא הבהלה, כליון העיניים ודאבת הנפש. לאורך כל התוכחה נמשך התיאור הכפול הזה, מוזכרת מחלה או פגיעה חיצונית, גופנית וחומרית, ביחידים או בכלל, ובצידה צמודה ההשלכה הנפשית: "ונתתי פני בכם ונגפתם לפני אויביכם ... ונסתם ואין רודף אתכם", עיקרה של הקללה הזאת אינם האויבים עצמם, שהלא אלו אינם אלא הגורמים המכינים לקראת המצב הנפשי החמור יותר: "ונסתם ואין רודף אתכם". כלומר, לאחר תקופה של "ונגפתם לפני אויביכם, ורדו בכם שונאיכם", יהיה כבר העם במצב שבו כלל לא יהיה צורך באויבים כדי שהם ימצאו במצב של מנוסה. לפיכך, אפשר לקרוא אחרת גם את חלקו הראשון של הפסוק: ההפסד לאויבים, גם כאשר הם קיימים, אינו נובע מכך שהקב"ה העמיד על עם ישראל "גוי עז פנים" שאין בכוחם להתמודד עם עצמתו, כפי שמתואר בפרשת התוכחה בדברים, אלא שאותם האויבים שהיו בסביבה תמיד, ואותם הביסו בנקל בפרשת הברכה שקדמה לקללה, הם עצמם האויבים שמפניהם תתפתח המנוסה. לא מפני שחל שינוי במאזן הכוחות הצבאי, אלא מפני אוירת התבוסה שתשתרר במחנה ישראל. כפי שאכן קרה פעמים רבות בימי השופטים והמלכים, כשהעם עזב את ה' ונהה אחרי אלהים אחרים.

כך יש לקרוא גם את הפסוק העוסק באקלים: ושברתי את גאון עזכם, ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. לא מתוארת כאן עצירת גשמים חריפה כזו שבפרשת והיה אם שמוע: "ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה", אלא תחילה מוזכרת שבירת הגאון, ורק בעקבותיה ניסוח מליצי, עמום משהו, אודות מצב השמים והארץ. בעקבות

זאת, נאמר בפסוק הבא: "ותם לריק כחכם – ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו". משמע, שבזבז הכוחות הוא הגורם לבעית היבולים ולא להיפך. כלומר, יתכן שניצול יתר או כשל בניצול המשאבים הם שיגרמו למשבר הכלכלי. הוא עצמו אינו גזירה חיצונית "מן השמים", אלא תוצר של כשל בהתנהגות האנושית. כשל שיסודו בחטא הראשוני של המאיסה והגועל.

בדרך זו אפשר לעבור מפסוק לפסוק ומקללה לקללה ולראות את מסלול ההתדרדרות והקריסה הנפשית והרוחנית, כשלצדו מאורעות חיצוניים התומכים בו, או נובעים ממנו. אפשר להסביר שחית השדה הממלאה את הארץ וגורמת שכול, התמעטות באדם ובבהמה, ושממון הדרכים, היא תוצאה של אבדן יכולת ההתמודדות עם חית השדה. "נשמו דרכיכם" – ולכן התרבו החיות הרעות בדרך, ולא בעקבות התרבות החיות נשמו הדרכים. "והבאתי עליכם חרב – ונאספתם אל עריכם". בימי גאון עוזכם, אזי בבוא האויבים יצאתם בעוז לקראתם ורדפתם אותם, כעת, בעת המשבר, הנטיה היא לעבור מהתקפה להגנה, להתבצר בתוך הערים, מקום שבו באופן טבעי מתפתחות מחלות ומגפות: "ושלחתי דבר בתוכם", ומתוך כך – "וניתתם ביד אויב". שבירת מטה הלחם, אינה גורם ל"ואכלתם ולא תשבעו", אלא היא עצמה, אבדן תחושת השבע והיכולת להסתפק במועט, גורמת לשבירת מטה הלחם.

גם אכילת בשר הבנים אינה מתוארת כתוצאה של רעב נורא. לא מתואר כלל מחסור ורעב. נראה, ש"ואכלתם בשר בניכם" לא בא להצביע על חומרת הרעב, אלא על התדרדרות הצלם האנושי והמוסרי של החברה כולה שבאו בעקבות חוסר היכולת להתמודד באופן מושכל עם המחסור והרעב.

בשלב הבא של ההתדרדרות, מתואר השבר הרוחני באופן ישיר: "והבאתי מורך בלבבם... ורדף אותם קול עלה נידף ונסו מנוסת חרב ונפלו ואין רודף". כבר אין צורך בכלל בתיאור של אויב חיצוני כדי להגיע לתיאור המצב הנפשי של חרדה אין-קץ, בלתי מוצדקת בעליל, ונובעת רק מההתפוררות הפנימית.

ההבטחה העיקרית הקיימת מצדו של הקב"ה בתוכחה זאת, היא "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי איתם, כי אני ה' אלקיהם". כלומר, אצל ה' לא קיימת כביכול התדרדרות נפשית מקבילה לזו המתרחשת אצל ישראל. כל התהליך של המאיסה והגועל קיים רק בצד האנושי, ולכן ברגע שיתוודו את עונם, ויכנע ללבם הערל - ירצו את עוונם והכל יחזור לתקנו. יש בתוכחה הזאת נחמה גדולה. היא מלמדת שהכל תלוי באדם ובעם ישראל. אם יחדלו ממאיסת החוקים ומהפרת הברית, ויחזרו ל"בחוקותי תלכו" אזי ממילא כל תמונת החיים בארץ תתהפך, ותשוב למצב של הברכה שבתחילת הפרשה: "ואכלתם לחמכם לשובע, וישבתם לבטח בארצכם". הישיבה הבוטחת של מי שמפעמת בהם רוח ה', תוביל אחריה באופן ישיר לתוצאות הבאות: "ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד, והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם, ורדפתם את אויביכם ... ורדפו מכם חמשה מאה ... והפריתי אתכם והרביתי אתכם ... ואשבור מוטות עלכם ואולך אתכם קוממיות".

כל אלו, הם התוצאה של ההליכה בדרכי ה' וקיום המעשים שתוארו לכל אורך ספר ויקרא, התכנית הגדולה להשראת השכינה בעם ישראל ובארצו. זהו המצב הנפשי והרוחני המבוטא במילות הברכה: "והתהלכתי בתוכם, והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם".